

HORVÁTH BARNA
HÁBORUS POTENCIÁLIS
ÉS
SZERVEZETT BÉKE



A mai nemzetközi politika és hadtudomány két legdivatosabb műszava, amelyeket e tanulmány címéül választottunk, elméleti szempontból is termékeny problémát rejt magában, amely hadtudományi, jogi és szociológiai szempontoknak egyidejű figyelembevételével nélkül el nem dönthető, sőt meg sem érthető. Ez a mentőgömb arra a jogos kérdésre is, hogy a szociológus és jogász milyen címen szól hozzá katonai vonatkozású problémákhoz? Kétségtelen ugyanis, hogy a *háborús potenciális*¹ (= h. p.) mindenekelőtt katonai problema. Ámde az is kétségtelen, hogy a h. p. gondolata hidat ver a katonai, szociológiai és jogi problémák egész sora között. Különös termékenysége abban rejlik, hogy vaslogikával elvezet a *totális háború*² (= t. h.) fogalmához és ezen túl ahhoz a belátáshoz, hogy a t. h. és a *szervezett béke*³ (= sz. b.), bár ellenkező előjelű, de azonos problémák.

A következőkben 1. a h. p. és a t. h., 2. a sz. b. fogalmait és rokonságát igyekszem kifejteni — kézzelfogható tényekből és adatokból vonva le következtetéseimet — végül pedig 3. röviden kifejtem, hogyan bontja meg a t. h., de különösen a sz. b. a szuverenitást.⁴ Sem a megbeszélendő tendenciák helyeslése

¹ A műszót (*potentiel de guerre, war potential*) nehéz lenne magyarra fordítani. Körülírva: a *háború helyzeti tényezői*-vel lehetne kifejezni.

² Ezt a műszót sem fejezi ki jól a *teljes háború* kifejezés. A totális háború a társadalom összes erőforrásait a *legracionálisabban* hadicélra felhasználó, vagyis a h. p.-t a legtökéletesebben kiaknázó és aktualizáló háború.

³ Szervezett béke az, amelynek megbontása *jogilag formulázott*, tehát *kiszámítható* és erős *valószínűséggel hatásosan működő* jogkövetkezményekkel jár.

⁴ A szuverenitás fogalmára nézve v. ö. *Kelsen, Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts*, 1920, *Der Wandel des Souveränitätsbegriffs*, *Studi filosofico-giuridici dedicati a Giorgio del Vecchio*, 1931, II. k. 1—11; *Laski, Studies in the Problem of Sovereignty*, 1917, *The*

vagy helytelenítése, sem jóslatokba bocsátkozás nem feladatomban. Az ezektől való tartózkodás biztosíthatja leginkább gondolatmenetem technikai, szakszerű, tárgyi jellegét.

Az így körvonalazott probléma, bár hadtudományi és nemzetközi jogi kérdésekből indul ki, a *háború és béke elmélete*be torkollik. Talán felesleges hangsúlyozni, hogy a háború társadalmi tényezőinek és a béke társadalmi feltételeinek tudományos megismerése már magábanvéve is mily nagy fontosságú.⁵ A jogelmélet művelőjét azonban a háború és béke kérdése is a joggal kapcsolatban érdekli. Vagyis az a kérdés, hogy háború, jog és béke között vannak-e tudományosan kimutatható társadalmi hatásösszefüggések és hogy értékszempontjaik között mi az axiológiai összefüggés? Így felfogva, a háború és béke szervezetének jogi előfeltételei a jog társadalmi funkcióinak kutatásá körébe tartoznak. Világosságot teremteni abban a kérdésben, hogy mik a reális szervezeti feltételei annak, hogy a nemzetközi jogközösség jogrendje az állami jog szilárdságának, szervezettségének, biztonságának és igazságosságának fokára emelkedjék, csak a jogelméleti kutatás lámpájával lehet. Ennek a kérdésnek vizsgálata éppoly fontos az építő szervezőmunka előmozdítása, mint a túlvérmes illúziók eloszlata érdekében.⁶

1. Háborús potenciális és totális háború.

A h. p. fogalma annak az egyszerű gondolatnak a kifejezése, hogy a hadműveletekben közvetlenül érvényesülő tényleges fegyveres erő olyan távolabbi tényezőknek az eredője, amelyek közvetlenül ugyan nem, de közvetve annál döntőbb befolyást gyakorolnak a háború sorsára. A háború *aktuális* és *potenciális* tényezői között tehát az a különbség, hogy az előbbieket

Foundation of Sovereignty and other essays, 1922, A Grammar of Politics, 1925; Dickinson, A Working Theory of Sovereignty, Political Science Quarterly XLII—XLIII, 1927—28; Verdross, Die Verfassung der Völkerrechtsgemeinschaft, 1926, 118. s köv. l.

⁵ V. ö. Steinmetz, Die Soziologie des Krieges, 1929; Lord Raglan, The Science of Peace, 1933; Rogge, Nationale Friedenspolitik, 1934; Lambert, Les nations contre la paix, 1933.

⁶ V. ö. Vollenhoven, Du Droit de Paix, 1932; Beaufort, La guerre comme instrument de secours ou de punition, 1933; Horváth, Rechtssoziologie (II. 2. Kampf und Recht, 149—198) 1934.

a hadműveletekben közvetlenül, kézzelfoghatólag megjelennek, míg az utóbbiak csupán közvetve, mintegy a háttérből hatnak az előbbiekre.

Oualid szerint a h. p. „a háború követelményeihez való alkalmazkodás képességének, könnyedségének és gyorsaságának a mindenkori mértéke”.⁷ A földrajzi helyzet, a nép nemzetiségi homogeneitása vagy szakadozottsága, a 18—60 életév közötti népességben a férfiak nagyobb vagy kisebb arányszáma, a mezőgazdaság, nyersanyagtermelés, természeti kincsek, ipari üzemek, vegyi gyárak, közlekedési hálózat, gazdasági és pénzügyi helyzet természetesen mind többé-kevésbé fontos potenciális tényezők.

A h. p. jelentőségéről szemléltető képet rajzol *Delaisi*, amikor felsorolja, hogy ugyanaz a Bessemer-kalapács kovácsolja az ágyúöntvényt és páncéllemezt, mint amely a propeller-tengelyeket és nagyellenállású üstöket; hogy a torpedónaszádot és tengeralattjárót ugyanaz a Diesel-motor hajtja, mint a folyami gőzöst; hogy a bombavető repülőgép ugyanabban a műhelyben készül, mint a kereskedelmi; hogy ugyanazok a gépek, csekély módosítással, alkalmasak puskák és gépfegyverek vagy pedig író- és számológépek előállítására; hogy glicerinnél épügy lehet szappant, mint dynamitot, brómból épügy fényképlemezt, mint könnyeztetőgázt, benzinnél épügy kelmefestéket, mint mustárgázt készíteni. *Payne* amerikai ezredes 1930-ban 2.876 békeipari termelvényt minősített stratégiainak.⁸

Egy ágyú aktuális háborús tényező, mert közvetlenül és csakis hadműveletekre használható. Ellenben egy motor vagy egy mozdony potenciális tényező, mert nem kizárólag hadicélra szolgál és arra csakis közvetve szolgálhat. Jól szemlélteti az aktuális és potenciális tényezők játékát a következő példa. A sorhadba, tehát az aktuális tényezők közé lépő 1000 ujonc és a tartalékba, tehát a potenciális tényezők közé visszavonuló 1000 veterán katonai értéke napról-napra változik. Az első nap az ujoncoké 0, a veteránoké pedig az optimum. De ez az arány

⁷ *Oualid*, The War Potential (What would be the Character of a new War, Enquiry organised by the Interparliamentary Union, London, 1933, 119).

⁸ *Delaisi*, The Importance of a War Industry for a particular Country. International Ramifications of War Industry, u. o. 186—187.

napról-napra eltolódik az ujoncok javára. *Baker* londoni professzor, aki a leszerelésről a leghíresebb könyvet írta, említi, hogy katonai szakértők szerint a nagy háború veteránjainak hadi értéke 1933-ban már nem sokkal több, mint a nyers ujoncoké.⁹ Világos, hogy *Baker* legfeljebb pár évet tévedhetett: az elvben igaza van.

Kitünő példái a h. p.-nak azok a foglalkozások, amelyek, bár nem kizárólag hadicélúak, mint pl. egy századparancsnoké vagy egy lövegezetőé, de hadiszolgálatra mindenféle különösebb előzetes kiképzés nélkül átvehetők, mert, mint mondani szokás, az egyenruha pusztá felhúzása már katonáivá teszi őket. Ilyen a pilóta, a soffőr, a szerelő, az elektrotechnikus, a vegyész stb.

A példák felsorolása azonban még nem elég. Mutatják ugyan, hogy a h. p. jelentősége sokkal nagyobb a modern, industrializált, mechanizált és motorizált háborúban, mint régebben. Ez a fogalom csak a modern háború problémáin keresztül vált egyáltalában megpillanthatóvá. A régi háborúban, amely sokkal részlegesebb, mint a mai, a társadalom egész szerkezetét megmozdító háború, a potenciális tényezők sokkal közömbösebbek. Ép ezért a h. p. tulajdonképeni problémája az, hogy miként lehet a potenciális tényezőket a leghatásosabban használni, számbavenni, megszervezni, racionalizálni? A potenciális tényezők legtökéletesebb megszervezése a t. h. vagy a sz. b. felé vezet aszerint, hogy hadicélú vagy békecélú-e a megszervezés. Ime, a h. p. és a sz. b. kérdéseinek összefüggése, a t. h. és a sz. b. problémájának, ellenkező előjelük mellett is, azonosága! A h. p. ellenőrzése, szervezése, racionalizálása a közös nevezőjük!

A h. p. tehát, amelynek fogalma a lord *Esher* által 1922-ben a Népszövetség Ideiglenes Vegyes Bizottsága elé terjesztett és csupán a békebeli tényleges létszám csökkentésére szorítókozó leszerelési tervzetnek katonaszakértői bírálata óta nyomult előtérbe, a legnagyobb mértékben dinamikus, funkcionális fogalom, amely a háborúra és békére vonatkozó szemléletünket megváltoztatja. Mindenekelőtt elvezet a t. h. gondolatához. Ez valóságos liquidálása a háború orthodox gondolatá-

⁹ *Baker Disarmament*², 1927, 38.

nak. Az angolszász felfogásnak köszönhető, hogy az a kontinentális szemlélet, amely a háborút a hadseregek, a fegyveres erők, a kombattánsok mérkőzésére korlátozza, mindinkább háttérbeszorult — tulajdonképpen már a nagy háborúban antiquálódott — és a szoros értelemben katonai háború helyébe a nemzetek háborúja, a t. h. eszméje lépett, amelynek polgári vonatkozásai, „éhségfrontjai“, „blokádjai“, „propagandahadjáratai“ stb. époly döntő fontosságúak, mint a katonai műveletek.

A t. h. már most a h. p. tökéletes megszervezése, az összes elképzelhető potenciális tényezők optimális kihasználása. Pontosan ugyanez a békeszervezés feladata is, csupán ellenkező céllal. Mert többé senki sem hisz pusztá békenyilatkozatokban, ígéretekben, szerződési §§-ban, leszerelési egyezményekben, hacsak a béke megszervezését nem biztosítják. A papirosszabályt ma már nemzetközi vonatkozásban sem téveszti össze senki az élő, megszervezett joggal. A béke megszervezése pedig lehetetlen a h. p. ellenőrzése nélkül.

2. A szervezett béke.

A béke megszervezése nem valami új problema. Mint Jacques Lambert, a lyoni jogi fakultás kitünő professzora mondja, a béke története a jog története s a nemzetközi béke megszervezése csupán a jog problémájának mai megjelenése. Lambert ki is mutatja a kapcsolatot egyfelől a családi, hűbéri, államközi, gazdasági és végül nemzetközi igazságszolgáltatás kifejlődése és másfelől a vérbosszú, a magánharc, a szabadverseny és végül a háború visszafejlődése között.¹⁰ A tárgyilagos kutatásnak itt két elhamarkodott következtetéstől kell óvakodnia. Az egyik az a feltevés, hogy az államok közötti háborúnak ép-úgy szükségkép el *kell* tűnnie, mint a magánharcnak. A másik az ellenkező tétel, amely szerint az államok közötti háborúnak szükségkép örökre fenn *kell* maradnia.¹¹

¹⁰ Lambert, Les nations contre la paix, 1933.

¹¹ A háború igazolására kitalált elméletek gazdag gyűjteménye található a következő két műben: Gross, Pazifismus und Imperialismus, 1931, Juganaru, L'Apologie de la Guerre dans la Philosophie Contemporaine, 1933. Itt jegyzem meg, hogy a *küzdelem és jog* általános összefüggéseit *Rechtssoziologie*, 1934 c. művemben igyekeztem kimutatni. A jelen tanul-

E dogmák elhárítása után nézzük, hogy miért hiányos a nemzetközi béke és jog jelenlegi szervezete? Először is azért, mert bármily nagyot fejlődött is a nemzetközi igazságszolgáltatás, az Állandó Nemzetközi Bíróság Statutumának u. n. „fakultatív záradéka“, amelyet 36 állam fogadott el, csupán tény- és jogkérdésekre, de nem politikai vitákra nézve teszi kötelezővé (obligatóriussá) a bírói hatáskört, továbbá mert úgy ezt, mint az u. n. *Acte général d'arbitrage*-t (1928), amely már politikai vitákra is kiterjed, annyi fenntartással vették körül a csatlakozó államok, ami sokat levon jelentőségükből.

A Népszövetségi Egyességokmány gondoskodik ugyan oly vitás esetek békés elintézéséről is, amelyek nem tartoznak bírói hatáskörben. Azonban a Tanács közvetítése sem zárja ki teljesen a legitim háborút. Ennek helye van, ha a Tanács nem egyhangúlag szavazta meg jelentését vagy ha az 6 hónapon belül nem készül el vagy az egyik fél nem hajtja végre a döntőbírói határozatot vagy egyhangú tanácsi jelentést és 3 hó már elmúlt. Igaz ugyan, hogy az ellen a tagállam ellen, amely anélkül, hogy a konfliktust a Szövetség elé terjesztené vagy pedig a Tanács jelentésének közzétételétől 3 hónapnál hamarabb vagy végül az egyhangú jelentést elfogadó ellenfél ellen háborút indít, az Egyességokmány hatalmas szankciókról gondoskodik. Ennyiben a béke szervezve van. Csakhogy a katonai szankciók nincsenek eléggé szabatosan meghatározva és ismét csak egyhangú tanácsi határozattól függenek. A gazdasági szankciók ugyan automatikusak, itt azonban az teremt bizonytalanságot, hogy a *támadó fogalma* nem lévén szabatosan meghatározva, vitás lehet, hogy *melyik fél* ellen kell azokat alkalmazni.

Igaz ugyan, hogy a párisi Briand—Kellog-paktum (1928) óta a tagállamok nagyrészt a háború jogi tilalma abszolút és legális háborúról többé nem, hanem csupán legitim védelemről, kollektív végrehajtásról és kollektív elhárításról lehet szó. Nyilvánvaló azonban, hogy a *legitim védelem* fennforgása époly

mány, amely a küzdelem egy igen különleges alakja, a modern háború, és a jogfejlődés egy igen különleges szakasza, a nemzetközi béke megszervezése közötti összefüggéseket kutatja, mint részletkérdés illeszkedik bele a küzdelem és jog általános problematikájába.

kétes lehet, mint az, hogy ki a *támadó*. A Közgyűlés kimondta (1921), hogy „*az egyes tagállamok dolga eldönteni, hogy az Egységokmány megsértése fennforog-e?*” Ez annyit jelent, hogy mindazok a kötelezettségek, amelyekben a béke jelenlegi szervezete biztosítékot nyerhetne, a kötelezett államok belátásától vannak függővé téve.

Az 1924. évi *Genfi Jegyzőkönyv*, amely nem lépett hatályba, a biztonság szempontjából tökéletesebb szervezetét jelentette volna a békének a jelenleginél. Először azért, mert a háborút teljesen eltiltotta, másodsor, mert a támadó fogalmát meghatározta (10. art.: támadó, aki visszautasítja vagy megfiúsítja a békés (bírói) elintézését), harmadszor, mert a jogkövetkezmények alkalmazását a Tanács intézkedése alapján kötelezővé tette és pontosan körvonalazta. A *locarno-i szerződés* u. n. nyugati (rajnai) paktumának 4. cikke a garanciakötelezettséget, mely Angliát és Olaszországot terheli, a Tanács megállapításától teszi függővé, flagrns sértés esetét kivéve, amikor a kötelezettség automatikusan áll be. A „*háború megelőzésének eszközeit továbbfejlesztő általános egyezmény*” (1931) a Tanácsnak hatáskört biztosít kötelező rendelkezésekre: „megszállt terület kiürítésére” (2. c.), „át nem léphető (hajózható, repülhető) vonalak kijelölésére” az aláíró államok saját területén is (3. c.), „a rendelkezések betartását ellenőrző biztosok kiküldetésére” (4. c.) és 5. cikkében *praesumptio aggressionis*-t állít fel arra a félre nézve, aki e rendelkezéseket megsértette. A „*pénzügyi segélynyújtásról szóló konvenció*” (1930) pedig az egyetlen szankciót tartalmazza, amelyet a Népszövetség a tagállamok elhatározásától függetlenül is alkalmazhatna illegitim háború esetén — ha a két utoljára említett konvenció nem nélkülözné mindeddig a joghatályt.¹²

¹² *Barandon*, Das Kriegsverhütungsrecht des Völkerbundes, 1933. A háború kiküszöbölését célzó nemzetközi jogi kötelezettségek *szabatossá* tétele s így a béke és biztonság megszervezése terén kétségkívül haladást jelent az 1933 július 3.-án Oroszország, Afganisztán, Esztország, Lettország, Perzsia, Lengyelország és Románia, július 4.-én pedig Oroszország, a Kis Entente és Törökország között létrejött *londoni jegyzőkönyv* (Convention de définition de l'agression). A londoni jegyzőkönyv, amelynek egyik érdekessége, hogy a Kis Entente először szerepel benne (a július 4.-iben) *egyetlen* nemzetközi jogalanyként, bevezetése szerint egyenesen a Kellog-

Ez a rövid áttekintés a nemzetközi jogfejlődés legjelentősebb állomásai felett épűgy mutatja a békeszervezés fejlődési tendenciáit, mint annak fogyatékoságát. Amit a jogszolgáltatásra és végrehajtásra nézve eddig láttunk: az még fokozottabban áll a jogalkotásra. Ennek is, pl. a szerződések revíziójának az Egyességokmány 19. §-a alapján, az egyhangúság követelménye a főakadálya. Levonhatjuk tehát azt a következtetést, hogy úgy a nemzetközi jogalkotás, mint a nemzetközi jogszolgáltatás és végrehajtás megszervezésének az állami szuverenitás áll az útjában, amely a kötelező nemzetközi bíraskodás, a szavazattöbbségi elv alapján szervezett nemzetközi jogalkotás és végrehajtás rendszerében csorbíthatlanul fenn nem maradhatna. Ezek hiányában azonban hogyan képzelhető a béke megszervezése? Különösen hogyan képzelhető el az, hogy az államok leszerelési egyezményt kössenek és végre is hajtsanak? Ehez a biztonsági (sécurité-) politika szempontjából hiányzik a biztonság, a revíziós politika szempontjából hiányzik a status-quo megváltoztatásának a kilátása, a leszerelési politika szempontjából pedig hiányzik a bizalom az egyezmény végrehajtására nézve.

A béke szervezetének tökéletlenségét ezek szerint már az

paktum kiegészítésére törekszik az abban megtiltott támadás szabatosabb definíciójával. Egyrészt taxative felsorolja a támadás tényálladékeit (hadüzenet, invázió, tengeri vagy légi erők megtámadása, tengerzár, fegyveres bandák támogatása), másrészt felállítja a következő 3. cikkben azt az általános szabályt, hogy az ily támadást semmiféle tekintet nem mentheti vagy igazolhatja (amivel a jogos védelmet a 2. cikkben felsorolt aktusokkal szemben való védekezésre szorítja) és végül függelékében példálózva kiemel néhány körülményt, mint amelyek, többek között, nem igazolhatják a támadást (az állam belső helyzete, közigazgatásának hibái, sztrájk, forradalom, polgárháború, idegen állam vagy polgárai javainak megsértése, diplomáciai vagy gazdasági kapcsolatok megszakítása, bojkott, támadás fogalmát ki nem merítő határsértések). A támadás és jogos védelem tényállásainak ez a logikai rendezése mutatja, hogy ettől a *partikuláris* jogtól eltérően mily *zavaros* és *nehezen rögzíthető* a fennálló általános nemzetközi jogi kötelezettségek voltaképeni tartalma vagyis mily kevéssé szilárd a béke szervezete. Valóban igaza van annak a félfogásnak, hogy amíg *papiron sem* állnak fenn határozott kötelezettségek, addig nevetséges arról panaszkodni, hogy a szerződések nem elég hatásosak. V. ö. Schwarz, Les systèmes pour la paix et le protocole de Londres des 3 et 4 juillet 1933 sur la définition de l'agresseur, 1934.

elvont jogtételek elemzése is mutatja. De a szervezetet sohasem lehet az írott tételekből megítélni, hanem mindig csak annak a valószínűségnek az alapján, hogy konkrét esetben érvényesülni is fognak. A konkrét tények szemlélete pedig csak arról a bizalmatlanságról győz meg, amellyel a nemzetközi jogközösség a saját alkotmánya és joga iránt viseltetik. Ennek a tényleges bizalmatlanságnak ékesszóló bizonyítékai a modern állam hadiköltségvetése és fegyverkezése. A modern ember azért nem tart fegyvert, mert tűrhető bizalommal lehet a modern közbiztonság szervezete iránt. A modern állam pedig azért fegyverkezik, mert nem lehet bizalommal a nemzetközi béke szervezete iránt. Nem ebben van az ellenmondás, hanem abban, hogy a hatalmak biztonságból fegyverkeznek és a kölcsönös fegyverkezéstől nincsenek biztonságban. A leszerelési politika fenyegető csődje valóságos indexe úgy a jelenlegi, mint az eddig javasolt szervezés tökéletlenségének, egyúttal azonban fenyegető előjele az eddigi tökéletlen szervezet összeomlásának is. A modern ember szelleme egyidejűleg készíti elő a t. h.-t konkrét tényekkel és a sz. b.-t írott szabályokkal, de a tények és tételek összhangját még nem képes megszervezni.

A leszerelési konferencia során felmerült tervezetek is csak arról győznek meg, hogy nem állnak arányban a feladat nagyságával. Még a nemzetközi haderőre és automatikus helyszíni ellenőrzésre vonatkozó legradikálisabb francia javaslatok (a *Tardieu*-javaslatok) sem közelítik meg a h. p. teljes paralyzálását, ami a békeszervezés eszménye. Egyáltalában nem gondoskodnak az alaki jogbiztonság mellett az anyagi igazság útjának megszervezéséről, ami a statusquo-val elégedetlen hatalmak részére a jelenlegi állapot további megszilárdítását természetesen nem teszi kívánatossá. Ez pedig végeredményben a biztonság növelését is kizárja, mert a fennálló igazságtalanságok további garantálására nem minden hatalom vállalkozik szívesen. Ez a (francia) biztonsági, az (angol) leszerelési és a (német, olasz, magyar) egyenjogúsági politika *circulus vitiosus*.

A leszerelés különben nem egyértelmű a béke megszervezésével. Kétségtelenül egyik módszere a háborús katasztrófa csökkentésének, de maga az, hogy a fegyverkezés csökken, a háborút még nem zárja ki s a békét nem szervezi. Ezért a leszerelés nem praejudikál okvetlenül a szervezett békének. A lesze-

relés nemcsak előfeltétele, hanem következménye is lehet a béke hatásos megszervezésének. Sőt az eddigi fejlemények azt teszik valószínűvé, hogy amint a magánember sem a fegyverét dobta el először s azután szervezte meg a közbiztonságot, hanem megfordítva vagy egyidejűleg, úgy a leszerelés is csak a béke megszervezése után vagy legfeljebb azzal egyidejűleg remélhető.

Mindezeket az összefüggéseket világító erővel szemlélteti a h. p. és a t. h. gondolata. Ha ugyanis a t. h. az, amely a potenciális tényezőket maradéktalanul aktualizálja, akkor sz. b. meg csak az lehet, amely azokat a leghatásosabban paralyzálja. Ha elképzeljük egy pillanatra, hogy az a hatalmas apparátus, amely ma a modern államban a h. p.-t feltételezett hadicéllal szervezi — elsősorban a vezérkarok és az egész katonai és katonai vonatkozású igazgatás — nemzetközi apparátussá alakulva át, ugyanezt a szervezőmunkát nem a h. p. fejlesztése, hanem visszafejlesztése és ellenőrzése érdekében végzi, akkor nyerünk némi képet azokról az igazgatási feladatokról, amelyek a béke hatásos szervezetének előfeltételei.

Aligha kétséges, hogy annak a nemzetközi ellenőrzésnek, amely csakugyan elnémíthatná a kölcsönös gyanakvást és ellenértékül szolgálhatna a leszerelés kockázatának, olyan behatónak kellene lennie: az ipar, kereskedelem, népesedéspolitikai, közlekedés, vegyészet, sport, közoktatás, repülésügy, sajtó stb., stb. oly széles területeire kellene kiterjednie, ami a mai államot valósággal nemzetközi gyámság alá helyezné s a szuverenitás mai fogalmát megbontaná.

A biztonság megszervezéséhez kétségkívül hozzátartoznék még a jogsértés esetére szóló garanciák hatásos megszervezése. Ez aligha lehet az angol javaslatok szerinti konferenciázás, hanem sokkal inkább a francia javaslatok szerinti nemzetközi rendőri és fegyveres erő. Ezt kívánja a hadviselés mai technikája amely meglepetésekkel, rajtaütéssel fenyeget s amelynek végső ellenszere csakis az azonnali viszonzás lehet.

A nemzetközi ellenőrzés és végrehajtás ilyen megszervezése azonban még csak biztonságot jelentene. Obligatórius nemzetközi bíraskodás egészítené ki a tágabb értelemben vett végrehajtást. Ez a szervezet azonban mindaddig tökéletlen és a statusquo-n túlmenő igények számára elfogadhatatlan, amíg az

igazság és méltányosság új jog alkotásának megszervezése útján nem érvényesülhet a biztonság rendszerén belül. Ez gyakorlati példán szemléltetve annyit jelentene, hogy pl. a revízió — nemcsak a magyar revízió, hanem bármely nemzetközi jogszabály megváltoztatása — nem az érdekelt felek beleegyezésétől, hanem a nemzetközi jogalkotó testület többségi szavazatától, parlamentáris határozatától, törvényhozásától függene.

Ez a szervezet ma utopisztikusnak látszik. De ha igaz, hogy minden jog az alaki biztonság és az anyagi igazság küzdelméből hasonló szervezetben született, akkor az is igaz, hogy ennél nem sokkal kevesebb a nemzetközi béke hatásos szervezetének az előfeltétele. Csak sajnálni lehet, hogy a leszerelési konferencián oly kevés delegáció végzett konstruktív munkát az igazi előfeltételek megvilágításával, ami egyebek között a magyar álláspont igazolásának is — amely az anyagi igazság hatalmas szervezetei principiumát képviseli — kitünő alkalma lett volna.¹³

¹³ *Kelsen* két kitünő tanulmányában (Unrecht und Unrechtsfolge im Völkerrecht (= U.) ZföR XII (1932) 481—608 és Die Technik des Völkerrechts und die Organisation des Friedens (= T.) ZföR XIV (1934) 240—255) világítja meg, saját jogelméleti álláspontja alapján, a nemzetközi jog technikai alkatát és a békeszervezés jogtechnikai feltételeit. Ezek a remek tanulmányok valóságos mintaképei annak a fogalomrendező munkának, amelyre a nemzetközi jogpolitika és a különböző béketörekvések annyira rászorulnak. A fogalmak tisztázásának *Kelsen* által járt útját véljük követni, amikor gondolatmenetére néhány kritikai megjegyzést teszünk.

Ami a *nemzetközi jog technikai alkatát* illeti, *Kelsen* alaptétele az, hogy a nemzetközi jogot *jogrendként* csak akkor lehet felfogni, ha a háborút csakis mint *jogkövetkezményt*, mint a nemzetközi jog megsértésének szankcióját, engedi meg (U. 583). Hogy a tételes nemzetközi jognak csakugyan ez a szabálya, azt *Kelsen* abból következteti, hogy az államok, a történelem tanúsága szerint, az általuk folytatott háborúkat rendszerint az ellenük elkövetett jogsértésre való hivatkozással szokták igazolni (U. 580, T. 244). Sajátságos ellenmondásban áll azonban ezzel a következtetéssel *Kelsen*-nek az az érvelése, hogy abból, miszerint az államok a *végzsükség* jogát a gyakorlati esetekben nem szokták általában tagadni, hanem csupán annak a konkrét esetben az ellenfél részéről állított fennforgását vitatni, nem lehet a végzsükség jogának elismerésére következtetni, mert hiszen ez a gyakorlatot a „posito, sed non concessio” értelmében is lehet magyarázni (U. 566). Csakhogy ha a végzsükség jogának rendszerint csak *in concreto* történő tagadásából nem lehet annak *általában való* elismerésére következtetni, hogyan lehet akkor a háborúnak ugyancsak *in concreto* jog-

3. A szuverenitás alkonya.

Eddig azt igyekeztünk kimutatni, hogy a h. p., a t. h. és a sz. b. azonos természetű, bár ellenkező előjelű problémák. Ennek a tételünknek egyik következése, hogy egyaránt megbontják a szuverenitást. Ezt is ellenkező értelemben: a t. h. annak túlfeszítése, a sz. b. pedig annak kiküszöbölése által.

sértésre való hivatkozással történő viseléséből annak *általában való* elismerésére következtetni, hogy csakis jogsértés következményeként lehet helye háborúnak? Vajjon ez utóbbi gyakorlatot nem lehetne-e a „posito sed non concessio“ mintájára akként értelmezni, hogy az államok, a háborúhoz való, előzetes jogsértéstől független, joguknak fenntartásával, a jogsértésre való hivatkozással csak *többletjogcimet* vindikálnak maguknak a háborúhoz?

Az Egyesüségokmány 15. cikkének 7. bekezdése, amikor a nem egyhangúlag megszavazott tanácsi jelentés esetére azt mondja, hogy a tagállamok „se réservent le droit d'agir comme ils le jugeront nécessaire pour le maintien du droit *et de la justice*“, inkább arra az értelmezésre nyújt alapot, hogy ily esetben a háború nem csupán a *tételes jog*, hanem az attól esetleg különböző *igazságosság* sérelmének a megtorlásoképpen is kifejezetten meg van engedve (V. ö. Ray, Commentaire du Pacte de la Société des Nations, 1930, 486—487).

Kelsen-t a fenti felfogásra a jog *kényszerelmélete* indítja. A nemzetközi jog, a háború korlátlan szabadsága esetén, szerinte lehetne ugyan *normatív rend*, de nem lehetne *jogrend*. Jogrend csak ott van szerinte, ahol a kényszer alkalmazása kizárólag a rend megsértése esetére van megengedve (U. 583). Jogközösséggé akkor válik valamely közösség, amikor annak rendje a kényszeralkalmazást *monopolizálja* (U. 584). Voltaképpen azonban *nem ez*, a jogot a kényszer *rendjeként* és annak *korlátozásaként* szemlélő felfogás, hanem az a döntő *Kelsen*-nél, hogy a jogot *kényszerrendelő* szabályként fogja fel, hogy a jogkövetkezmény szerinte *csakis kényszeraktusban állhat* (U. 482). Nézetünk szerint a kettő — a jog, mint kényszer *korlátozó* vagy mint kényszer *rendelő* szabály — nemcsak, hogy nem ugyanaz és nemcsak, hogy szükségképeni logikai kapcsolatban nem áll egymással, hanem az előbbi kényszerelméletnek egyáltalában nem is nevezhető. A kényszerelmélettel szemben máshol foglaltunk állást (Rechtssoziologie, 1934, 199—241). Itt csak annak hangsúlyozására szorítkozunk, hogy a jogot a kényszer *korlátozásaként* szemlélő felfogás nem zárja ki, hogy a nemzetközi jogot a háború megengedett volta esetén is jognak tekintsük. Ha a nemzetközi szokásjog által meghatározott eljárások, azaz magatartásminták és azoknak megfelelő tényleges magatartások, a valóságban általában érvényesülnek, ha békében és háborúban meg lehet állapítani, hogy a nemzetközi életben is eljárásrendszer működik, amely elvont szabályoknak a konkrét esetekkel való összhangjában áll, és hogy nemzet-

Az az állítás, hogy a t. h. a szuverenitást megbontja, első hallásra paradoxnak tűnik fel. Hiszen a t. h. az államhatalomnak, az állami beavatkozásnak a maximumra emelését feltéte-

közi téren ez az eljárásrendszer a legfejlettebb, akkor van nemzetközi jog. Ennek fennállása független attól, hogy a háborút megengedi-e? A kényszer *korlátozásának* kívánatos, de nem egyedül lehetséges módja annak *teljes monopolizálása*. De még a háború korlátozása is lehetséges anélkül, hogy egyedül jogsértés szankciójaként lenne megengedve.

De még tovább menve, ép *Kelsen* ragyogó fejtegetései nyomán azt kell állítanunk, hogy ha a háború csakis mint jogsértés szankciója szerepelhet, az így elképzelt szabályrendszer, ép az igazi kényszerelmélet szempontjából, nehezen lenne jogrendszernek nevezhető. *Kelsen* maga helyesen hangsúlyozza a nemzetközi jognak azt a fogyatékoságát, hogy a jogsértés egyértelmű megállapítására nincs berendezése. A jogsértés kérdésében sem békefórum, sem a háború nem hoz döntést. Nemzetközi jog alapján nem lehet *objektíve* megállapítani, hogy a háború a jogsértés szankciójának jellegét viseli-e magán (U. 597). S így azt sem lehet megállapítani, hogy valamely háborúban a jogkövetkezmény érvényesült-e? (U. 598). Hogy a jogsértés esetére kilátásba helyezett kényszeraktus, a háború, mint szankció, érvényesül-e, az *meg nem állapítható* és ezen felül *valószínűsége egészen problematikus* (U. 606—608).

Ha már most valaki a jog lényeges kriteriumának tekinti, hogy jogsértés esetére kényszeraktust rendel és azt is, hogy a jogi normák tartalma és a tényleges történések valósága közötti eltérés ne lépjen túl egy bizonyos mértéket (U. 583), akkor nézetünk szerint az a körülmény, hogy úgy a jogsértés ténye, mint a jogkövetkezmény érvényesülése *merőben problematikus*, lényegében veszélyezteti a nemzetközi jog *jogi* jellegét. Az a követelmény ugyanis, hogy a normatartalom és a tényleges történet eltérése ne lépjen túl bizonyos mértéket, annyit jelent, hogy az utóbbiról a norma *még leolvasható*, azaz *objektíve megállapítható* legyen. Vagyis, hogy a jogrend ne csupán kényszerrel *rendeljen*, hanem kényszerrel *érvényesíttessék* is. Ha épen ez a körülmény az, amelyre sem *előre számítani*, sem pedig azt *utólag megállapítani* objektíve nem lehet, akkor jogrendről a kényszerelmélet értelmében aligha lehet szó.

E kritika nem zárja ki, hogy a *békeszervezés technikai feltételei* kérdésében *Kelsen* felfogását számos pontban kövessük. Igaz ugyan, hogy a jog és a béke szervezése a legszorosabban összefügg. Igaz, hogy már a legprimitívebb jog is „szervezi” a békét, amikor a kényszerrel korlátozza. Amennyiben nemzetközi jog érvényesül, annyiban a nemzetközi béke is, bármily csökevényesen, „szervezve” van. A békeszervezés mai kérdése nem egészen a jog léte vagy nemléte kérdése, hanem csak a *tökéletesebb*, különösen az állami jogrend belső békefunkcióját megközelítő, nemzetközi jogszervezés problémája. Ennek megoldásához pedig, *Kelsen* programját, mint jogpolitikai minimumot bár helyeselve, annál mégis sokkal többet kell követelnünk.

lezi. Úgy tűnik fel, hogy soha nem olyan teljes az állam szuverenitása, mint épen háborúban.

Azonban ép ezt a hagyományos felfogást teszi kétségessé a t. h.-nak az a racionalizált, elvonatkoztatott fogalma, amely-

Kelsen nézete szerint a békeszervezés első és legfontosabb lépése a *nemzetközi bíráskodásnak* általánosan kötelezővé tétele. A jogalkotás megkönnyítését is, aminek szerinte is az egyhangú akaratnyilvánítás követelménye az akadályja és amelynek legsürgetőbben érzett alkalmaként ő is a békeszerződés szerinti statusquo túlhaladását említi, a nemzetközi *bíró-ság jogalkotó tevékenységétől reméli* (T. 247). A jogsértés *megállapításáról* való lemondás sokkal fontosabb lépés, mint az *önsegélyről* való (T. 248). Csak helyeselni lehet azt a megjegyzését, hogy a leszerelés nemzetközi végrehajtóhatalom előzetes megszervezése nélkül illúzió (T. 248—249). A kötelező bíráskodás megszervezése azonban a végrehajtás megszervezését logikailag és történetileg megelőzi (T. 250). Jogtechnikailag fontos lépés a bírói ítélet végrehajtására szóló kölcsönös kötelező segélynyújtás rendszere, amely már átmenet a központi végrehajtóhatalom megszervezéséhez (T. 253). Végül a magánszemélyek nemzetközi kereseti jogának megadását (T. 253) és a bíróság ténymegállapító tevékenységében segédkező rendőrség megszervezését ajánlja (T. 254).

Amikor tanulmányunk szövegében a h. p. és a t. h. ismeretéből igyekeztünk eljutni a békeszervezés technikai feltételeihez, teljesen magunkévá tettük *Kelsen*-nek azt a szép gondolatát, hogy a béke szervezőjének, épúgy, mint a sebésznek, előbb a bajt és a szervet kell jól ismernie, mielőtt operálná (T. 241). *Kelsen* e programját *Kelsen* módszerén túlmenően is követjük, mert nem elégedtünk meg a jog technikájának tanulmányozásával, hanem a háború technikájára is kiterjeszkedtünk. Ennek megfigyelése indított arra a gondolatra, hogy a bajt, amely — mint a h. p. és a t. h. mutatja — a gyökerekig hatol, csakis a gyökerekig ható kezeléssel lehet gyógyítani. Ezért a hatásos *békeszervezés feltételeire* vonatkozó eredményünk épúgy *túlmege Kelsen* programján (bár azt magában foglalja), mint ahogy a *nemzetközi jog alkatára* vonatkozó követelményeinél *kevesebb* is beérjük. Azaz nem kívánjuk a nemzetközi jogot *szépiteni* oly értelmezésével, mintha a háborút csakis jogsértés szankciójaként ismerné, de nem is elégszünk meg a békeszervezés feltételeiből *kevesebb*, mint amennyi a h. p.-t tényleg paralyzálni képes. Elismerjük viszont, hogy *Kelsen minimális* programja elsősorban az azonnali megvalósíthatóság vonalát keresi. Elismerjük, hogy a feltétlenül kötelező bíráskodás és a kölcsönös segélynyújtás rendszere hatalmas lépés lenne. Csak abban kételkedünk, hogy addig, amíg a h. p.-nak vagy legalább legfontosabb kulcselemeinek nemzetközi ellenőrzése, a nemzetközi végrehajtásnak és jogalkotásnak megszervezése hiányzik, józanul lehet számítani a háború elkerülésére. A szervezethez nemcsak azon múlik, hogy mi szabad — a háború tilalmát már a Kellogg-paktum tartalmazza — hanem elsősorban azon, hogy mire lehet józanul

hez a h. p. vezet. A t. h. *racionalizált* háború. Az összes katonai, technikai, gazdasági és társadalmi tényezőket a hadicélra *racionálisan* kihasználó háború. A tudományos alaposság legszigorúbb mértékei szerint vezetett háború.

mérlegelt *valószínűséggel* számítani. Már pedig a feltétlenül kötelező bíraskodás és segélynyújtás rendszere sem több *előírásnál* mindaddig, amíg a h. p. legintenzívebb szervezése az államokon belül korlátlanul folyik. A fegyverkezési versenyben nyilvánuló *tényeket* a szervezés nem hagyhatja figyelmen kívül az elvont *szabályok* bármily szép fejlődés mögött sem. S ha a békeszervezés feltételül a h. p. nemzetközi ellenőrzését és nemzetközi haderővel való paralyzálását jelöltük meg, ezzel még nem a kényszerelméletet írjuk alá. Amíg a háború mai technikája fennáll, az ellen szervezettel védekezni természetesen csak hasonló technikával lehet. De, mint kifejtettük, ellenkező előjelű technikával. A nemzetközi haderő, épúgy, mint az állami végrehajtó hatalom, a szükség esetére való kényszerszankció mellett elsősorban a kényszerszankció szükségének a csökkentését jelenti. A szervezetnek sohasem a rendelkezésére álló kényszer a végső biztosítéka, hanem az csak symboluma annak, hogy kényszerre ritkán van szükség. Maga a szervezet is csak módszere, eljárási apparátusa annak a *szervezetlen* akaratnak, amely rajta keresztül hatásosan érvényesül, amely nélkül azonban a legtökéletesebb szervezet is erőtlen.

A h. p., a t. h. és a sz. b. összefüggéseinek szociológiai megfigyelése arra tanít, hogy a sz. b.-ben józanul mérlegelt valószínűséggel csakis a nemzetközi igazságszolgáltatás, végrehajtás és jogalkotás olyan megszervezése esetén lehet bízni, amely a szuverenitásba mélyen belenyul. Szervezett jogalkotás nélkül a rugalmas jogfejlődés, igazságszolgáltatás nélkül az objektív jogalkalmazás, végrehajtás nélkül pedig az ellenőrzés és jogérvényesítés hiánya veszélyezteti a béke rendszerét. Különösen kétséges, hogy a bíraskodástól lehet-e várni, mint *Kelsen* reméli, a nagyvonalú jogalkotást? A primitív jogfejlődés analógiái itt esetleg félrevezetők is lehetnek. Ha az alaki biztonság és az anyagi igazság *arányos* fejlődése a legbiztosabb útja a jog nyugodt fejlődésének és ha a nemzetközi jogalkotás a modern racionalizált törvényhozás legtökéletesebb módszereit is próbára tenné problémáinak óriási méreteivel és szakszerűségével, akkor nem tulzás azt mondani, hogy a békeszervezés bármelyik ágának — igazságszolgáltatás, végrehajtás, jogalkotás — elhanyagolása olyan biztosító szelepeket zár el, amelyeknek rossz működése az egész gépezet felrobbantásával fenyeget.

Nézetünk szerint a béke hatásos szervezése nagyobb áldozatokat követel a szuverenitástól, mint amennyivel *Kelsen* megelégszik. *Kelsen* az, aki a szuverenitás *relativizálódását* a legszebben kimutatta. Minden relativizálódás ellenére is azonban a szuverenitásnak ma is tartalma van, amely sokkal több, mint amit az sz. b. megenged. A nemzetközi jogban az *egyhangúság követelménye*, az állami szervezetben pedig

A háború *racionalizálásának* ezek a szigorú követelményei ugyanakkor, amikor az államhatalmat maximális beavatkozásra indítják, egyszersmind szoros korlátok közé szorítják annak gyakorlását. Először is abban az értelemben, amelyben minden *verseny* szoros korlátok közé szorítja a versenytársak akciószabadságát. Másodsorban annyiban, amennyiben a racionalizált versenyben a legkisebb műhiba is óriási *kockázatot* jelent, hamarosan megbosszúlja magát és ennek a kockázatnak a racionalizálással arányos növekedése természetes féke a nyílt küzdelem kitörésének. Harmadszor azért, mert a racionalizálással arányosan a *koalícióra* való törekvés is növekszik, ami úgy korlátozza az egyes állam akciószabadságát és csökkenti a versenyfrontot, mint a tőkekombináció az egyes tőkés akciószabadságát és versenyfrontját. Végül minél több helyzeti erőtegyező racionalizált érvényesülése válik lehetővé a t. h.-ban, annál inkább csökken a stratégiailag autark hatalmak száma (Európában csak néhány állam rendelkezik az összes szüksé-

a külügyi, pénzügyi, hadügyi és területi felségjogban nyilatkozó *nemzetközi autonomia* olyan tömbje a jogi helyzeteknek, amely az állami szuverenitásnak ezt a, ha úgy tetszik, csökevényét (amelynél sokkal többet azonban a valóságban sohasem jelentett) messze föléemeli bármely más jogközösség szervezettségének. A szuverenitásnak ez a ma is fennálló tartalma úgyszólván egyértelmű a h. p. feletti kizárólagos rendelkezéssel. Mihelyt a békeszervezés hozzányúl a h. p.-hoz, a szuverenitásnak szükségképp csökkennie kell mai tartalmában.

Itt ismét nem szabad elsiklani afelett, hogy bármennyire helyes is elméletileg a szuverenitást mint pusztán „közvetlenül nemzetközi jog alatt állást (Völkerrechtsunmittelbarkeit)“, mint a nemzetközi *jogerőnek* nagyszabású joglogikai alakzatát, mint *autonomiát* felfogni, amely elvileg miben sem különbözik a községi, törvényhatósági, bírói vagy egyetemi autonomia logikai alkatától, ennek az *állami autonomiának* a tételes jogi tartalma — főképp a területi, pénzügyi, hadügyi és külügyi hatáskör kiépítése következtében — összehasonlíthatatlanul gazdagabb, mint a többi jogtechnikailag analog jelenségeké. Alig kevesebb, mint valaha is volt. Itt az elméleti átértelmezés ismét csak szépítőleg elfedi a tények relativ változatlanóságát. Ezért vagyunk kénytelenek ismételten hangsúlyozni, hogy a szuverenitás mai tartalmának lényeges csökkentése nélkül nincs hatásosan sz. b. Világos, hogy akár a jogalkotás megszervezése az egyhangúság követelményének elejtésével, akár a feltétlenül kötelező bíraskodás bevezetése, akár a nemzetközi ellenőrzés és végrehajtás megszervezése mélyen belenyúl a szuverenitás mai állományába.

ges tényezőkkel, különösen iparüzemekkel és nyersanyagokkal), ami a többi hatalmak függését eredményezi.

A h. p. és a t. h. a háborúnak oly elvonatkoztatását (abstrahálását), túlracionalizálását és eszmeiesítését (spiritualizálását) jelentik, amely annak értelmét olyasformán változtatja meg, mint ahogyan az istenség vagy a királyság eszméjének személytelenítése, túlságos elvonatkoztatása, túlracionalizálása és spiritualizálása annak értelmét gyakran az elenkezőre (pantheizmus, atheizmus, köztársaság) fordítja. Ennek oka az, hogy ez a spiritualizálás oly átfogó összefüggésbe hozza a háború megszokott jelenségét annak legvégső okaival és lehetőségeivel, hogy az részletkérdéssé válik a nagy összefüggésben. A hadviselés és fegyverkezés tudományos, technikai, mechanikai, kémiai, gazdasági, ipari és kereskedelmi *racionalizálása* ennek a tulajdonképeni katonai műveletektől való *elvonatkoztatásának* és *spiritualizálásának* egy-egy oldala. Ily értelemben tüntetné el a határokat is azok spiritualizálása, amiről ma sokat beszélnek, de amiért keveset tesznek.

Ebben az értelemben roncsolja a t. h. a h. p.-nak azt a gyűjtősymbolumát is, amelyet szuverenitásnak nevezünk. A modern állam területi, hadügyi, külügyi és pénzügyi felségjoga ugyanis mintegy gyűjtőfogalma annak a képességének, hogy a háború legfontosabb helyzeti tényezőivel maga rendelkezik. Minél szorosabb korlátokat von a *racionalizált* háború és az azt megelőző fegyverkezési verseny a helyzeti tényezők tetszés szerinti időben és módon való aktualizálásának vagyis a háború megindításának, annál inkább válik tartalmatlanná és névlegesé a szuverenitás. A racionalizált verseny, a kockázat megnövekedése és a koalíció tehát nemcsak túlfeszíti az állami szuverenitást, hanem — mint valami fenyegető globális tiltószankció — egyúttal szoros korlátok közé is szorítja és gátat vet könnyelmű, irracionális érvényesítésének. Végső elemzésben tehát a t. h. azért csökkenti a szuverenitást, mert az *ésszerű* cselekvés szabadsága szűkebb, mint az *önkéntes* cselekvése. A háború racionalizálása és spiritualizálása szükségkép odavezet, hogy számos konfliktus, amely egyébként háborúra vezetne, papiroson, azaz békésen, nyer elintézését.

Ha van tanulsága azoknak a józan fejtegetéseknek, amelyekkel *Morretta* ezredes a jövő háborúra vonatkozó hadtudo-

mányi elméleteket — a légi háború (*Douhet*), a kémiai háború, a mechanizált hadviselés (*Fuller* és az újangol iskola), a motorizált hadviselés (*Camon, Alléhaut*), a nagy lököerejű kis hivatásos sereg (*Seeckt*) és végül a politikai rajtaütés háborúja (*Guadagnini*) elméleteit — bírálja és valószínű értékükre redukálja,¹⁴ akkor ez a tanulság abban áll, hogy a holnap háborúja végtelenül nagyobb kockázatot jelent, mint eddig bármikor. Az a katonai tudós, aki észrevette, hogy a leszerelés könnyebb lett volna a XVIII. században, amikor a hivatásos seregek a lakosság többi részétől jól megkülönböztetve harcoltak, azt is elmondhatta volna, hogy a végsőkig racionalizált t. h. egyúttal sokkal kockázatosabb és a szuverenitás könnyelmű gyakorlását csúfosabb kudarccal viszonzó vállalkozás, mint a XVIII. századbeli.

A nagy háborúnak *Hersch*¹⁵ által 13 millióra becsült hősi halottja és a polgári lakosságot érintő 28 millió (Európa 12 millió) halálozási többlete, valamint 215 milliárd aranydollárnyi költsége esetleg el is törpühet arányaiban a jövő háború apokalyptikus méretei mellett, amelynek előkészítésére a világ évente, az *Annuaire Militaire*-ben bevallott adatok szerint is, — 4—5 milliárd aranydollárt áldoz. A pusztítás méreteit csak gyorsasága fogja esetleg enyhíteni.

Minél racionalizáltabb tehát a háború — és a h. p. tökéletes megszervezése a t. h.-t a legracionalizáltabb háborúvá teszi — annál inkább szab határt a szuverenitás könnyelmű, irracionális érvényesítésének vagyis végeredményben a h. p. aktualizálásának. *Valamelyik* fél részéről ugyanis ez mindig észszerűtlen és pedig *mind beláthatóbban* észszerűtlen lesz, ami a háború akadálya.

A katonai szövetség, a koalíció-háború lehetősége egyik legfontosabb helyzeti tényező. A t. h. azt is jelenti, hogy a nemzetközi társadalom kölcsönös függésénél, interdependenciájánál fogva nem elszigetelt államok, hanem csak szövetségi rendszerek háborúja képzelhető. Ezek közül — *caeteris paribus* — annak győzelme valószínűbb, amely szorosabban van szervezve.

¹⁴ *Morretta*, *Wie sieht der Krieg von morgen aus?* 1934.

¹⁵ *Demographic Effects of Modern Warfare, What would be... stb.* c. id. műben, 274—314. l.

Ez a szorosabb szervezés ugyanazokat az áldozatokat követeli a szuverenitástól, mint a béke megszervezése. A t. h. kimenetele pedig alkalmasint csak még parancsolóbbá tenné a békeszervezésnek e követelményeit. A t. h. tehát a régi aranymondás — *si vis pacem para bellum* — mintájára valóban a szuverenitás csökkentését készíti elő.

A t. h. oly túlfeszítése a szuverenitásnak, amely azt okvetlenül veszélyezteti előkészítésében, végrehajtásában és visszahátasában egyaránt. A béke megszervezése pedig — mint láttuk — egyenesen a szuverenitás csökkentését követeli. Ha ezt még bizonyítani kellene, akkor *Lefebure* módszerére hivatkoznám, amely egyúttal a t. h. és a sz. b. problémáinak azonoságát is szemlélteti.

A h. p. racionalizálását vagyis ellenőrzését és szabályozását *Lefebure* a „konverziós haladék“ gondolatával teszi lehetővé. *Lefebure* elgondolása az, hogy a „tudományos leszerelés“ technikai szempontból a hadiipari üzemszervezés megfordítottja. Olyasféle feladat, mint a lövegeit hátrahagyó tűzérségé, amely azokat egy nélkülözhetetlen alkatrész eltávolításával teszi használhatatlanná. A tudományos leszerelésnek is a h. p. kulcselemeit kell eltávolítania. A hadiipari szervezésnek legkényesebb pontja az az *időhaladék* („conversion lag“), amely a termelés expanzióját hátráltatja. Az U. S. A. 12—20 hónapra becsüli a békeipar hadiiparrá átállításának haladékát. Szinte klasszikus az az adat, hogy az USA-ban gyártott ágyúk közül csupán 4 db érte el a frontot 19 hóval a hadüzenet után, holott 1917—1918-ban az ágyúgyárak száma 18 hó alatt 4-ről 19-re emelkedett s a leggyorsabb gyár 8 hó alatt kezdte meg az első 155 mm tarack szállítását. Ezeknek az időhaladékoknak az a jelentősége, hogy ha a leszerelési egyezményben engedélyezett quota gyártásához szükséges üzemi kapacitást békében nem lépik túl — amit ellenőrizni kell — akkor a nagyobbarányú ellenségeskedés megkezdése kiszámítható haladékhhoz van kötve — amely ugyan fegyvertípusonként különböző, de egészbenvéve mégis 6 óra tehető — és ez az időhaladék lehetővé teszi a konfliktus békés megoldását.

¹⁶ *Lefebure*, Scientific Disarmament, 1932, Common Sense about Disarmament, 1932.

Lefebure módszere, amelyet természetesen át lehetne vinni a hadiipari szervezés teréről a távolabbi helyzeti tényezőkre is — azoknak mindenütt a konverziós haladékhoz hasonló kulcs-elemeit szemelve ki — világosan szemlélteti, hogy a t. h. és a béke megszervezésének a programja azonos. A különbség csak annyi, hogy amit az egyik megkönnyíteni akar, azt a másik megnehezíteni törekszik. Ez a különbség érzelmileg és politikailag lehet egy világ különbsége, technikailag azonban nem jön tekintetbe.

Mindkét esetben csak akkor sikeres a szervezés, ha az összes helyzeti erőtevézők helyesen vannak számontartva, értékelve és rangsorolva. A h. p.-nak ugyanis mélységi tagozódása van. A földrajzi, technikai, katonai, pénzügyi tényezők mögött a nagy gazdasági, politikai és morális tényezők működnek. Ezek mögött is még irracionális faji, nyelvi, vallási és ideológiai tényezők dolgoznak. Csupán mindezeknek együttes megszervezése oldja meg a t. h. és a sz. b. kérdését, amiből jól láthatók a feladat fantasztikus méretei. Kapitalizmus vagy antikapitalizmus, sécurité-politika vagy revízió-politika, autonóm vagy autoritár erkölcsi felfogás, materialisztikus vagy idealisztikus, internacionalista vagy nacionalista ideológia a szervezésnek határt és utat szabnak mindkét esetben.

A háború vagy a leszerelés óriási kockázatát felelősséggel vállalni csak akkor fogják, ha mindezen tényezők szervezése, racionalizálása kellő biztosítékot látszik majd nyújtani a kudarc ellen. Mindaddig, míg a politikát a józan észnek csak a legkisebb mértéke is vezeti, a tökéletes szervezés megközelítése előtt sem leszerelési papirosegyezmény, sem háborús kaland sikerében nem bízhatik.

Az elmondottak alapján nem nehéz belátni, hogy a nemzetközi béke megszervezésének még mindig a szuverenitás a legkomolyabb akadálya. Akadálya a nemzetközi jogalkotás, végrehajtás és igazságszolgáltatás megszervezésének egyaránt. Akadálya a biztonsági és revíziós politikának egyaránt. Mindezen akadályok *symboluma* az egyhangúság követelménye, amely végeredményben minden nemzetközi kötelezettséget a kötelezett belátásától tesz függővé.

Sajátságos, hogy a szuverenitás szívós védelmét első sorban annak az angolszász felfogásnak köszönhetjük, amely

a nemzetek háborúját léptette a szigorúan katonai háború helyére. A szuverenitáshoz való makacs ragaszkodás csak addig indokolt, amíg a béke megszervezését egyoldalúan a biztonság, nem pedig egyúttal a méltányosság szempontjai szerint, a statusquo merev rögzítése, nem pedig az azon túlmenő igazságos igények (revízió) érvényesítése érdekében akarják megvalósítani.

A biztonsági politika elérte a leszerelés és biztonság egybekapcsolását, a revíziós egyenjogúsági politika pedig a leszerelés és méltányosság összefüggésének felismerését. Béke, biztonság, igazság csak együttesen szervezhető. A béke szervezete vagy papíron marad vagy pedig megbontja a szuverenitást. Megbontja, mert biztonság és igazság nélkül nincs leszerelés, sem szervezett béke, ámde a biztonság és az anyagi igazság érvényesülése a szuverenitás megbontását, a kollektív jogalkotást és végrehajtást követeli.

Ennek az értekezésnek az a két szerény elméleti tétel az eredménye, hogy a t. h. és a sz. b. azonos, bár ellenkező előjelű problémák és hogy mindkettő megbontja a szuverenitást. A kritikusnak szent joga az elmélet primhegedűjének vezérmotívumai mögött a politikai vagy világnézeti állásfoglalás orgonapontját keresni. Remélem, hogy ilyet kritikusaim hiába keresnek. Nézetem szerint a tudomány egyetlen feladata, hogy világítson s lealacsonyítja magát, ha agítál. Mégis annak a kritikusomnak lesz igaza, aki azt mondja majd, hogy a politikától való tartózkodás is egy fajta politika. Ebben az értelemben fogva fel, a fenti két szerény elméleti tétel mögött annak a rohamnak a dobjai peregnek, amelyet a józan ész és a tudomány hatalmába vetett hit katonái vezetnek úgy a ködös ábrándok hajszolása, mint az elvakult szenvedélyek tombolása ellen.